

Az egyenruhák titokzatos

Kajon Árpád a facebook oldalán is bemutatta az érdeklődőknek a *Nagy háború* blogot,¹ amelyet Pintér Tamás és Babos Krisztina vezet, ennek az internetes oldalnak ő az egyik szerkesztője és állandó szerzője. Ezen a helyen tette nyilvánossá az I. világháború alatt készült, gyűjteményében található fényképeit. Rengeteg értelmezett, szöveggel kísért képe között találjuk a *Tábori fényképszek* címűt is, mely nagy sikert aratott. A fotón egy mobil faház a műterem, amelyet szekérral szállítottak a változó helysziékre; az oldalához támasztva egy szolgálati bicikli is feltűnik. A fényképész-mesterek a szabadban történt utómunkálatokat mutatták be egy társuknak. A jobb oldalon álló katona üveglemez negatívot tart a hordozható faházba helyezve. A faház ablakába rebuszpultot állítottak be.

A lelkes gyűjtő nagyon érdekessé fejlesztette az I világháborút bemutató sorozatát, majd gyűjteményének 19. századi részéből is közölt darabokat. Most a 19. századi képek közül válogattunk, hogy kapcsolódni tudjunk a gyűjtők sorozathoz. A választott képek számos fényképész munkáját dicsérik, sajnos jelenleg még nincs olyan bázis, amely alapján a mesterek neve mellé tudnánk tenni – megbízható források alapján – a születési és halálozási dátumokat. Reméljük, hogy idővel a digitális bölcsészet megoldja ezt a problémát is.

Kajon Árpád 45 éves informatikus, nő, két kislány édesapja. A hadtörténelem és haditechnika már gyerekkora óta érdekli, de ez a vonzódása általában kimerült mindenféle ismeretterjesztő és szakkönyvek olvasásával a témáról. Az első világháborúval felesége nagyapja révén került közelebbi kapcsolatba, aki fiatal tisztként végigharcolta a Nagy Háborút a császári és királyi 83. gyalogezredben. Miközben ezt a történetet kutatta, elkezdett jobban érdekelődni az első világháború és az azt megelőző korszak iránt. Tetszettek neki a korabeli fényképek és 2008-tól apránként elkezdte gyűjteni azokat. A képek rengeteg

kérdést felvetettek, ki van rajtuk, milyen egyenruhát vagy felszerelést viselnek, hol vannak, mi történt ott, stb. Így azután lassan beleásta magát a korszak szakirodalmába, illetve egyes témákban kisebb levéltári kutatásokat is végzett, és ma is végez. A tájékozódását segítette Kalavszky Gyöngyi korábbi, a Hadtörténeti Múzeumban végzett munkája is.²

Online jelentek meg cikkei, ezek főleg fotóválogatások, fotóközlések vagy képelemzések voltak, főleg a Nagy Háború blogon publikál. Egy itt kiválasztott fotó apropóján került kapcsolatba Schamschula Rezső gyalogsági tábornok (1858–1931) unokájával, ami oda vezetett, hogy végül társszerzője lehetett a tábornok életét és a 41. honvéd gyaloghadosztály háborús történetét feldolgozó könyvnek.³

A gyűjteménye alapvetően 1919 előtti osztrák, osztrák-magyar és magyar katonai fotókból áll. Bár aktívan gyűjti az I. világháború előtti időszakot, a gyűjtemény 60–70 százaléka mégis az 1914–1918 közötti időszakból származik. Az évek során kialakultak számára a „fókuszpontok”, olyan témák, amelyeket intenzívebben gyűjt. Ilyenek például a gallér- és ügyességi jelvényes képek, ritka egyenruházati vagy felszerelési tárgyakat ábrázoló fotók, illetve bizonyos alakulatokhoz, például a cs. és kir. 32., 69. gyalogezredhez vagy a m. kir. 17. és 300–316. honvéd gyalogezredhez köthető képek.

Nagyon sok gyűjtőnek segítséget jelentenek a leírásai, amikor az internetes felületeken azonosítani szeretnék a fényképeken látottakat. Hogy a Kajon Árpád segítségével értelmezett képleírások érthetőbbek legyenek, számos kérdést feltettünk neki, amelyekre türelemmel válaszolt. Ezeknek a különleges képeknek az esetében most nem fektettünk hangsúlyt a fényképész személyiségére, annyira szeretőágazó kutatást kívánt volna és nagyon pontatlan az erre az időszakra vonatkozó jelenlegi lexikontár.

világa

BESZÉLGETÉS KAJON ÁRPÁD GYŰJTŐVEL

Első kiválasztott képünkön az Osztrák Császárság ismeretlen altábornagya látható, 1860 körül készült jelzetlen portréján. Érdekessége a meglehetősen karcsúra szabott és extra magas gallérral ellátott tábornoki kabát. Csukaszürke (igazából inkább világoskék) kabátot visel, sötét pantallóval, amelyen skarlátvörös tábornoki lampaszok (oldalsávok) futnak végig. A nyakában valószínűleg sál van, bár nem látszik jól, a kezén fehér bőrkesztyűt visel. Kitüntetései: 1813/14-es Hadseregkereszt, Katonai Érdemkereszt hadidíszítménnyel, valószínűleg egy Tiszti Szolgálati Jel és egy ismeretlen csillag.

Rottmayer&Comp: *Hadapród portréja*, 1866, vizitkártya, 6,1x9,92 cm

Ismeretlen fényképész: *Altábornagy portréja*, 1860 k., vizitkártya, 6,3x9,2 cm

Általában olyan fényképeket szoktunk kiválogatni és bemutatni ebben a sorozatban, amelyek eddig még nem kerültek közlésre. Most kivételt tettünk négy esetben azért, hogy teljesebb lehessen a katonai egyenruhákról leolvasható rengeteg információ.⁴

A következő képen egy fiatal gyalogos, karosszékben ülő hadapród látható, aki Johann B. Rottmayer (1826–1900 után) bécsi (vagy esetleg graz-i) műtermében fényképeztette le magát 1866-ban. Még fehér kabátot visel, világoskék pantallóval. Hadapródként gyalogsági kardot és hozzá kardbojtot hordott fehér vállszíjon.

Koller Károly: *Huszár önkéntes portréja*, 1879, kabinet, 11,2x16,89 cm

Ez a huszár valószínűleg a császári és királyi 10. huszárezredbe (Vilmos huszárok) tartozott, mely alakulat 1741-től 1915-ig működött, és 1918-ig állt fenn. Az egyéves önkéntes férfiú Koller Károly budapesti műtermében járt 1879-ben. Az egyéves önkénteseknek – ha az év végén sikeres vizsgát tettek – három helyett csak egy évet kellett szolgálniuk, ezután tartalékos tiszthelyettesek, később tisztek lettek. Sötétkék zubbonyt, panyókára vetett világoskék mentét, buzérvörös huszárnadrágot és fekete huszárcsizmát visel. Az asztalon a szintén világoskék csákója látható, az elején a császári sást ábrázoló csákócímerrel, mögötte fekete lószőrbokrétá. Oldalfegyvere egy 1869 M. lovastizti kard. A zubbony ujján az egyéves önkéntesek karpaszományát viseli.

A következő képen bemutatunk egy osztrák-magyar gyalogost, ismeretlen műteremben fotózták az 1860-as évek végén. A katona egy 1867 M. Werndl puskára támaszkodik, amelyre a méretes szuronyt is feltűzte. Gyalogsági köpeny van rajta, a derékszíja még a korábbi, fehérített változat, rajta a tölténytáska.

Szerdahelyi Mór: *Önkéntes tűzoltó portréja*, 1879, vizitkártya, 6,6x10,6 cm

Ismeretlen fényképész: *Gyalogos portréja*, 1867, vizitkártya, 5,6x9 cm

Az ötödik képen egy budapesti önkéntes tűzoltó portréja látható sisakban, tűzoltósíppal, ez a mű Szerdahelyi Mór műtermében, 1879-ben készült. A zubbonyon és a karszalagon az Ö. T. betűk láthatóak, a képen szereplő férfi a Budapesti Önkéntes Tűzoltó Egylet egyenruháját viseli. A fővárosban az önkéntes és a hivatásos tűzoltóság majdnem egy időben kezdte meg a működését. 1870. február 1-től a két tűzoltóság – az önkéntes és a 12 fős hivatásos – közösen látta el a tűzoltás feladatát gróf Széchenyi Ödön főparancsnoksága alatt, aki az önkénteseknek választott, a hivatásosoknak a két város, Pest és Buda által megbízott vezetője volt.

Dunky fivérek: *Örmester portréja*, 1880 k., kabinet, 11,2x16,2 cm

A császári és királyi hadseregnek 1880-ban még csak 80 gyalogezrede volt, 1883-ban állítottak fel újakat, akkor lett összesen 102. Ezen a képen a kolozsvári 51. gyalogezred hadapród örmestere édesanyjával (?) és húgával a Dunky fivérek műtermében örökítette meg magát 1880 körül.

Ismeretlen főtüzérek portréi, 1900 k., vizitkártya, 6,8x10,1 cm

A következő fotón látható három főtüzér (tüzér őrzetető) valamelyik Bécsben állomásozó hadtest vagy hadosztály tüzérezredben szolgált, a kézzel színezett kópia 1900 körül készült. Bár nem szorul magyarázatra, de a tüzérség a hadseregnek az a fegyverneme, mely lövegeinek nagy távolságra is ható tűzével harcolt. A férfiak barna, skarlátvörös gallérral, vállszalagokkal, vállperecekkal és ujjhajtókával ellátott kabátot viselnek, kék csizmanadrággal. Mindannyian úgynevezett irányzósinórt (*Vormeisterschnurt*) viselnek. Ez a különleges nevű kiegészítő a célzást végző lövegirányzók megkülönböztető jelvénye volt.

A nyolcadik képen bemutatunk egy olyan pozsonyi utászt, valószínűleg a pozsonyi 1. utászzászlóaljából, aki Blitz Ede műtermében 1900-as évek elején örökítette meg magát. A műszaki alakulatok csukaszürkéjét viseli, acél-zöld hajtókával. Egy utász-ács ügyességi jelvényt és egy kormányos kitüntetést (bojtot) érdemelt ki. A bojt-zsinórról egy horgony is lóg, ezzel is jelezve utász voltát.

Blitz Ede: *Utász portréja*, 1900-as évek, kabinet, 6,6x10, 9 cm

A császári és királyi haditengerészet torpedószolgálatos matróza egy pólai (Horvátország) műteremben járt 1880 körül. A képen a sötétkék matrózing látható, ami nem kifejezetten téli, inkább általános viselet volt, de létezett nyári, fehér változat is. Gyűjteményében van egy további ide tartozó portré is, mely egy az SMS Velebich fedélzeti szolgálatos matrózt ábrázol, aki Cesare Gallinaro (1886–1915) pólai műtermében járt az 1870-es években.

Pólai fényképészműterem: *Matróz portréja*, 1880 k., vizitkártya, 6,6x10,6 cm

Adler: *A vadászrezred önkéntesének portréja*, 1900-as évek, kabinet, 10,3x16,5 cm

A vadászcsapatok eredetileg a lövészetben a sorgyalogságnál jobban kiképzett, általában nem zárt, hanem úgynevezett csatározó (szétszórt) harcrendben harcoló alakulatok voltak, egyfajta könnyűgyalogság. A 19. század második felére ez a különbség eltűnt, a vadászok a „sima” gyalogsággal megegyező felszereléssel és módon harcoltak. Az első világháború kitörésekor az osztrák-magyar hadsereg négy tiroli császárvadász ezreddel és 27 (1–32 közötti számozással) tábori vadászzászlóaljjal rendelkezett. Mivel ekkoriban már egyszerű gyalogságnak számítottak, az egyenruhától eltekintve nem különböztek a normál gyalogságtól. A képen a császári és királyi 28. tábori vadászzászlóalj egy éves önkéntesei a szászvárosi Adler műteremben láthatók, az 1900-as évek elején.

A tábori vadászok csukaszürke kabátját és pantallóját viselik, a gallér, vállszalagok, vállperecek és az ujjhajtókák pedig fűzőld színűek voltak. A gombokon a zászlóalj száma olvasható.

Ismeretlen fényképész: Katona a menyasszonyával, 1900 k., kabinet, 10,4x15 cm

A közös hadsereg valamelyik magyar gyalogezredéből az egyik őrzető esküvői képe különleges darab, hiszen családjával megörökítve egy kézzel színezett változatban maradt ránk 1900 körül, ismeretlen fényképész munkájaként. Az őrzető úr sötétkék zubbonyt és világoskék magyarnadrágot visel. A zubbonyon egy lövészbojrt lóg.

Nehezen értelmezhető képpel van dolgunk, hiszen nagyon szokatlan az elrendezése. A menyasszony hátul áll, és egy fiatal nő ül a katona mellett. A szép és különleges viselet miatt Bata Tímea és Lakner Mónika néprajzosok segítségét kértük, akiknek a véleménye szerint a viselet alapján a nő Baja – Szabadka környéki bunyevác lehet. Jellemző a pénzermékből álló nyaklánc (lázsiás), amit akár bajai ötvös is készíthetett. Ezen a vidéken a nők hosszú, bő szoknyát hordtak, és a szoknya, a kötény és az ujjas, sőt akár a fejkendő is ugyanabból a bársony-brokát anyagból készülhet, többnyire erős, sötét árnyalatban. Mivel egy színezett fotót vizsgálunk, nem lehet tudni, milyen színű a nő ruhája, vélhetően sötét, például sötétkék. Véleményük szerint lehet a ruha akár fekete is, ha a nő gyászol, ez talán megmagyarázná, miért nincs a fotón másik férfi. A nők azért is gyászoltak, ha a férj bevonult, vagy a fronton harcolt, hiszen nem lehetett tudni, visszatér-e a férfi a harctérről.

Nemes Pál: Katona zenész portréja, 1900 k., képeslap, 8,9x13,8 cm

A székesfehérvári V. honvédkerület zenésze hangszerével Nemes Pál műtermében került megörökítésre, 1900 körül. Szűk magyarnadrágot, kék zubbonyt és tábori sapkát visel. A gallérján a tizedes rendfokozati csillagok előtt a zenészek fém lantjelvénye látható.

Uher Ödön: Haraszi Bernolák Károly altábornagy portréja, 1898, 13,6x20,6 cm

Haraszi Bernolák Károly altábornagy (1843–1919), a budapesti I. honvédkerület parancsnoka Uher Ödön műtermében jelent meg 1898-ban. Kitüntetései: Lipót-rend lovagkeresztje, Vaskorona-rend 3. osztálya, Bronz Katonai Érdemérem hadi- illetve piros szalagon, Hadiérem, Jubileumi Érem, Tiszti Szolgálati Jel 3. osztálya, porosz Korona-rend 1. osztálya és a bajor Katonai Érdemrend nagykeresztje. Aránylag tekintélyesebb kitüntetéssornak számít, nagyrészt a honvédelmi minisztérium I. ügycsoportjának főnökeként, illetve az I. honvédkerület parancsnokaként kapta meg ezeket.

Strelisky Sándor: Dr. Stelzer Gyula portréja, 1906, 11x17,8 cm

A következő képen bemutatjuk Dr. Stelczér Gyula ezredorvosnak Strelisky Sándor pozsonyi műtermében 1906-ban készült portréját. A honvédségi orvosok atillája (és később a dolmányuk is) világoskék volt, buzérvörös szegélyezéssel, fekete bársony hajtókával. Az orvos kitüntetést is visel, melyet az 1898-as Jubileumi Érem a Fegyveres Erő számára készítettek.

Uher Ödön: Alfred Zeidler vezérkari ezredes portréja, 1913, 13,4x21,5 cm

Alfred Zeidler vezérkari ezredes (1869–1950),⁶ a XIII. hadtest vezérkari főnöke, feleségével Uher Ödön budapesti műtermében látható a következő képen 1913-ban. Kitüntetései: Ferenc József-rend lovagkeresztje, Katonai Érdemkereszt, Jubileumi Érem a Fegyveres Erő számára és Katonai Jubileumi Kereszt.

Ismeretlen fényképész: *Lovassági tisztek*, 1900 k., képeslap, 13,8x9 cm

Az utolsó felvétel beállított, de szabadtéri, hatásos jelenet, jelzetlen, vélhetően amatőr fényképészről. Lovassági alantos (a századosnál alacsonyabb rendfokozatú tisztek, azaz hadnagyok, főhadnagyok) tisztek teljes díszben (bár baloldalon egy gyalogos hadnagy is látható lovon) egy gyakorlaton vagy egyéb esemény alkalmával lovagolnak, ezt örökítette meg valaki (talán egy amatőr fényképész) a századforduló körül. A lovasságot dragonyos-, huszár- és ulánusezredek alkották, de ekkora már csak az egyenruhákban különböztek egymástól.

Feltettem Kajon Árpádnak az utolsó kérdést arról, hogy vajon mit jelent ebben a témában a fénykép, a többi forrás és dokumentum mellett? Miben segít a vizualitás, amely ez esetben sokszor valódi „rejtvénynek” is tűnik? Ezt válaszolta: „A fényképek a művészi értékek mellett rengeteg információt hordoznak a kutatók számára. Egészen más elolvasni a korabeli szabályzatok tekervényes katonai bikkfanyelvén megfogalmazott leírását egy adott ruhadarabról vagy felszerelési tárgyról, mint azt egy fotón a maga valójában, viselve látni. Ehhez társulnak még a különböző »szabálytalanságok«, mert bizonyos dolgok (ez békeidőben leginkább a divat, háborúban pedig a praktikusság szokott lenni) általában felülírják a szabályzatot és ezekről legtöbbször csak a korabeli fényképek segítségével értesülhetünk. A műtermekből »kiszabadulva« láthatjuk a katonákat mindennapjaikban is, szolgálat vagy esetleg szórakozás közben. Az első világháborús képeken pedig megelevenednek a lövészárkok, a front mögötti területek és a hátszág világa. Láthatjuk, hogy nagyapáink és dédapáink hol és milyen körülmények között harcoltak, esetleg áldozták életüket. Ezeknek a fotóknak a megőrzésével, közreadásával talán egy kicsit az ő emléküik is tovább fennmarad.”

¹ <https://nagyhaboru.blog.hu/>

² KALAVSZKY Gyöngyi: *Emigrációban a szabadságért*, Budapest, Hadimúzeum Alapítvány, 2003; Ludovika album, Budapest, Libri Kiadó, 1992; A Hadtörténelmi Múzeum Fotóarchívumának fényképalbum katalógusa, Hadtörténelmi Közlemények, 112. évfolyam, 1999/1, 74–111.

³ KAJON Árpád, SUSLIK Ádám: *A Monarchia katonája. Schamschula Rezső tábornok élete*, Budapest, Magyar Napló, 2019.

⁴ Facebook oldalán a képek és a hozzá fűzött kommentek olvashatóak.

⁵ A kiváló néprajzosok hozzátették, hogy a viselet alapján Torontál megyei szerb nő is lehet az ábrázolt, ott is van például Crepalja, ahol a női viselet hasonló. Köszönjük segítségüket!

⁶ Nem azonos Alfred Zeidler (1902–?) német Schutzstaffel tiszttel.